

Búcsú Granasztói Tanár Úrtól

Nyolc évvel ezelőtt, amikor Granasztói György professzor úr számára elkészítettük a 70. születésnapjára összeállított tanulmánykötetet, igencsak zavarban voltunk, mivel – ahogy akkor írtuk – „a Tanár úr energiákkal telve, újabb és újabb kutatási programok irányítását vállalja, teljes erővel kiveszi a részét az oktatással járó terhekből, és mindezeket túl természetesen dolgozik saját kutatásain is. Ráadásul, ahogy egyszer ... megjegyezte, legfeljebb akkor tudna elképzelni egy neki szóló emlékkötetet, ha már valóban felhagyott minden ilyen ... tevékenységgel.” Aktív személyiségének teremtő lobogása az elmúlt nyolc év során sem lankadt, felsorolni is hosszú lenne azokat a kutatási és oktatási tevékenységeket, amelyekben továbbra is részt vett. Ahogy visszaemlékszem csaknem három évtizedes ismerettségünkre, sosem láttam elfáradni, elkedvetlenedni vagy a lelkesedését akár egy pillanatra is elveszteni. Ugyanaz az életkedv, derű és vidám érdeklődés jellemezte 1988-ban, amikor az első várostörténeti szemináriumán megismertem, mint ez év július 8-án, amikor egy sikeres doktori védésen elnökölt, majd azt követően a Trefort-kertben békés nyarat kívánva és a szeptemberi, szokásos évkezdő ebédben megállapodva nagyot nevetve elváltunk. Most természetesen felértékelődik ez a sokszor végigélt aktus, amiből az augusztusi tragédia ellenére is átsüt a Tanár Urat immanensen jellemző derű, ami áthatotta kutatói, oktató, szervezői tevékenységét, és aminek köszönhetően oly sok tanítványa számára vonzóvá tette azokat a tudományterületeket, amelyeket személyes érdeklődése és a kor kínálta lehetőségek keresztútján kiválasztott és lankadatlan figyelemmel művelt.

Tanár úr rendkívül széles tudományos érdeklődése a városok és a polgárság történetétől az újkori európai, illetve magyar népesedési folyamatoknak, a családszerkezet jellegzetességeinek, átalakulásának kutatásától a modern nemzetépítés és a közösségszerveződés problémáinak vizsgálatán át a historiográfia, valamint a történetírás elméleti és módszertani kérdéseinek elemzéséig terjedt. A magyar történészek között az egyik első volt, aki foglalkozni kezdett a matematikai, statisztikai eljárások, kvantitatív módszerek és modellek történettudományos alkalmazásával és a számítástechnika társadalomtudományos felhasználásának lehetőségeivel. Ezek mellett azonban az irodalom, a képző- és filmművészet, valamint a filozófia iránti fogékonyság, a történelmi-társadalmi folyamatok térbeli megjelenésének

kérdései, illetve a térképek iránti vonzalom egyaránt jellemezték és meghatározták történelmi és társadalomtudományos szemléletét. Mindemellett talán az egyik legfontosabb kutatói erénye az újdonságok iránti olthatatlan szomja volt, ami folyamatos fiatalos lelkesedést biztosított mind a kutatás, mind a tanítás terén, és ami tanítványai kiválasztásánál is az egyik legfontosabb ismérvek bizonyult.

Ez a nyitottság és állandó megújulás iránti szenvedély vezethette a 20. század legnagyobb hatású társadalomtörténelmi műhelyéhez, a francia Annales-iskolához, amelynek éppúgy elfogadott tagja lett, mint az új impulzusokért Párizsba járó nemzetközi szintű tehetséggel megáldott magyar festők. A Tanár Úr első francia útjain a vele egykorú negyedik Annales-nemzedék próbálgatta szárnyait, miközben még jelen voltak a második generáció nagy öregjei, valamint a harmadik generáció meghatározó személyiségei ekkor jelentették meg azóta klasszikussá vált műveiket. Granasztói György különleges képességgel ismerte fel és használta ki azt a lehetőséget, ami abból adódott, hogy az Annales aranykorában dolgozhatott együtt a korszak legjelentősebb történészeivel, társadalomtudósaival. Már korai munkáival példát adott arra, hogy hogyan lehet a magyar történetírást felfrissíteni a kívülről jövő modellek és narratív eszközök innovatív felhasználásával az ideológiai uniformizmus fojtott légkörében.

Tanár úr tudományos írásaiban és előadásaiban is nyilvánvalóvá tette, hogy a történelem sokféleképpen mesélhető el attól függően, hogy milyen modellt választunk, illetve mely aspektusokat kívánjuk kiemelni. Gyakran hivatkozott a Braudel-i hármas időre, ami eredeti determinista tartalma ellenére egy életmű bemutatásánál akár az abban megbújó relativizmusok kiemelésére is szolgálhat. Granasztói György munkásságának egyik alapkérdése a modernizáció, vagy ahogy Ő szerette nevezni, a „váltás” vagy az „átalakulás” értelmezése volt, ami magában rejti a hagyományos és a modern ellentétét, a Nyugat szerepét, a civilizáció kérdését, és megannyi más problémát, amelyek az 1970-es éveket követően egyre obskúrusabbá, megfoghatatlanabbá váltak. A modernizáció egy olyan, a *longue durée* regiszterébe tartozó probléma, amely a Tanár Úrnak remek lehetőséget jelentett a személyiségéhez leginkább illő, modell-alkotó megközelítésének folyamatos fejlesztéséhez, csiszolásához. Ezt a problémát ragadja meg – egy jól megválasztott léptékváltással – a 16-18. századi Nagyszombat esetével, amelyről 2004-es monográfiája és akadémiai doktori értekezése szól. A második – ciklikus – időt a kora újkor mozdulatlanak tűnő magyarországi városaiban vizsgálta: az 1970-es években Brassóban és Kassán, aminek köszönhetően elkészült az utóbbi

városról szóló kandidátusi értekezése, illetve időben utolsó monográfiája. Az 1980-as években a statisztikai módszerek és a kvantitatív történetírás kérdései foglalkoztatták, és megjelent első tanulmánya az *Annales*-ban. Az 1990-es években – újabb léptékváltással – mindinkább a regionális (közép-európai, illetve, ahogy ő szerette nevezni a „Dunai-térségre” jellemző) urbanizációs és demográfiai trendeket kutatta, és ekkor jelent meg második tanulmánya az *Annales*-ban. A 2000-es évektől kezdve írásaiban felerősödött a historiográfiai és történelemelméleti téma iránti érdeklődés, amit életkora mellett – hisz nagy időknék volt nagy tanúja – a bölcsész-és társadalomtudományok társadalmi hasznosságának kérdése iránti érzékenység is motiválta. Kutatási területének lenyűgözően széles spektruma még inkább kitágul, ha tanítványai témáit is figyelembe vesszük.

Granasztói György ugyanis 1988-ban két francia barátjával – Jacques Revel-lel és Rose-Marie Lagrave-val – létrehozta az első közép-európai Atelier-t, amelyet több is követett a régió más fővárosaiban, s amely végre formális keretet adott az Annales kutatói és a magyar történészek között az 1960-as évek óta meglévő együttműködésnek. Az Atelier – amelynek elnevezése is tőle származik – eddigi története híven mutatja a Tanár Úr szervezői zsenijét. A késő '80-as évek teremtő káoszában őt intézmény vezetőjét sikerült meggyőznie arról, hogy létjogosultsága van egy budapesti társadalomtudományos elitképzőnek, ami szerény pandantja lehet a francia *grandes écoles*-oknak. A terv sikerült, hiszen ez a Műhely –számos átalakulást követően– ma is létezik az ELTE BTK tanszékeként, doktori programjaként, ahol több tucat fiatal történész és társadalomtudós szerzett közös magyar-francia mesteri, kisdoktori vagy doktori diplomát. Bár az Atelier frankofón orientáltsága egyértelmű, Granasztói György igen széles európai kapcsolatrendszerének köszönhetően a Műhely tagjai egy jól működő nemzetközi kapcsolathálóba integrálódtak és szocializálódtak. Tanár úr nemzetközi érzékenysége és példamutató európaisága tudományos életművén túl itt, oktatási-szervezői munkájában vált kézzelfoghatóvá. Tragikus eltávozásának híre gyorsan bejárta az európai város- és társadalomtörténész közösséget. Az elmúlt napokban nemcsak Párizsból és Lyonból, de Brüsszelből, Helsinkiből, Londonból és Prágából is kaptam együttérző sorokat. Mivel Tanár Úr és az Atelier kiemelt partnere a párizsi École des hautes études en sciences sociales (röviden EHESS) volt, most szeretném felolvasni az egyetem rektorának, illetve a mi Atelier-nk felelősének közös levelét franciául:

Pierre-Cyrille Hautcoeur, président de l'Ecole des hautes études en sciences sociales, Marie-Vic Ozouf-Marignier, responsable du partenariat entre l'EHESS et l'Atelier franco-hongrois de l'Université ELTE et tous ses collègues et amis de l'EHESS expriment leur profonde tristesse à l'occasion de la disparition de György Granasztói.

Fondateur de l'Atelier, György Granasztói. a permis le développement de liens scientifiques et pédagogiques étroits et durables entre l'EHESS et l'ELTE. Plusieurs générations de chercheurs et jeunes chercheurs ont grâce à lui bénéficié des séminaires, conférences et journées d'études interdisciplinaires organisées en commun et ont peu à peu formé un réseau très actif de collaborations. De très solides amitiés se sont nouées à l'occasion de ces échanges. György Granasztói laisse derrière lui cet inestimable acquis de réussites intellectuelles et de relations humaines. Ses nombreux amis de l'EHESS n'oublieront pas son dynamisme académique, sa générosité et sa fidélité. Ils adressent à sa famille, ses proches et tous ses amis l'expression de leurs plus sincères pensées.

Idén – 1999 után – először tehát nem lesz szeptemberi évkezdő ebédünk, és idén nem tartjuk meg a Kora újkori európai város szemináriumunkat, amit 17 éve együtt vezettünk. Gyurka, amíg éltél tartottuk magunkat ahhoz a konszenzushoz, amit nekem is, mint minden tanítványodnak megtanítottál: nincs pátosz, nincs felesleges felhajtás, hiszen semmiért nem vársz köszönetet. Sem azért, hogy megtanítottál minket a történelmi szakmára, hogy megismerhetővé és modellezhetővé tetted számunkra a világot, hogy relativizáltad a drámainak tűnő helyzeteket, és hogy egészséges iróniával és átható humorral védted mindazt, amit értünk létrehoztál. Amíg éltél, könnyű volt betartani ezt a megállapodást, de, ne haragudj, most, hogy elmentél tőlünk, már képtelen vagyok. Hálával és tisztelettel köszönöm, köszönjük, hogy vidám, élménygazdag, mindig újdonságokkal teli szemináriumokat, előadásokat tartottál; hogy személyre szólóan kiválasztottad és felajánlottad az általad kikutatott legjobb forrásokat, hogy azoktól elindulva kezdjük el történelmi munkánkat; hogy nagykövetként is a témavezetőnk maradtál, aki barátként és igazi *connaisseur*-ként mutatta meg mindazt, amit Brüsszelben vagy Párizsban megkóstolni érdemes; hogy intézményt, szellemi otthont húztál a fejünk fölé, aminek évtizedekig önzetlenül voltál a tartóoszlopa; hogy a civilizált lét olyan etalonja maradtál, amelyhez mindig bizton igazíthattuk saját bolyhos viselkedésünket; hogy alázattal és szeretettel dolgoztál értünk; hogy szinte észrevétlenül lettél professzorból jóbarát, úgy hogy mindvégig megmaradtál szellemi édesapánknak.

Miközben a lelked a megérdemelt megnyugváshoz ér, számunkra itt marad szellemi örökséged alázattal viselendő felelőssége és büszkesége. Jó utat és végtelenül köszönjük!

Elhangzott 2016. augusztus 25-én a Farkasréti temetőben

Felolvasta Sonkoly Gábor